

1927; Luigi Bonelli'nin eleştirisi üzerine buna bir zeyil hazırlamıştır; *La cronaca araba tripolina di Ibn Galbûn* (Bologna 1936); *Manuale di lingua turca. Vol. I. Grammatica elementare, esercizi, vocabolarietti* (Roma 1939; bu eserin ikinci cildi 1963 yılında neşredilmiştir); *L'Ara-bo parlato a Şan'a*. *Grammatica, testi, lessico* (Roma 1939); *Il dominio degli Spagnoli e dei Cavalieri di Malta a Tripoli (1530-1551). Con appendice di documenti dell'Archivio dell'Ordine a Malta* (Verbania 1942); *Documenti sull'origine e gli sviluppi della Questione Araba (1875-1944). Con introduzione storica* (Roma 1944); *Nur Baba. Romanzo turco d'ambiente bektasci* (Roma 1945); *Grammatica di persiano moderno. Con esercizi, vocabolarietti e note di metrica* (Roma 1947); *Elenco dei manoscritti persiani della Biblioteca Vaticana. Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani* (Città del Vaticano 1948); *Il "Kitâb-i Dede Qorqut", Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oğuz tradotti e annotati con "facsimile" del Ms. Vat. turco 102* (Città del Vaticano 1952; bu eserin giriş kısmını oluşturan uzun tahlil Mahmut Şakiroğlu tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir [Erdem, XII/34 [Mayıs 1999], s. 183-276]); *Elenco dei manoscritti turchi della Biblioteca Vaticana. Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani, Chigiani* (Città del Vaticano 1953); *Novelle Turchie moderne. Tradotte con note e appunti bibliografici* (Roma 1964); *Storia di Tripoli e della Tripolitana dalla conquista araba al 1911* (nşr. Maria Nal-lino ve F. Castro, Roma 1968); *Valde Sul-tan* (nşr. Giacomo E. Carretto, Roma 2007; eserleri için ayrıca bk. OM, XXXV/10, s. 418-424).

BİBLİYOGRAFYA :

Salvatore Bono, *Storiografia e fonti occidentali sulla Libia (1510-1911)*, Roma 1982, s. 15-20, ayrıca bk. İndeks; F. Gabrieli, "Ettore Rossi (1894-1955)", *Orientalisti del Novecento*, Roma 1993, s. 105-107; a.mf., "Ricordo di Ettore Rossi", OM, XXXV/10 (1955), s. 409-418; Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü I: Yabancı Türkologlar*, Ankara 1998, s. 288-292; R. Ciasca – G. Levi Della Vida, "In Memoriam: Ettore Rossi", OM, XXXV/10 (1955), s. 349-353; E. Jemma, "Bibliografia degli scritti di Ettore Rossi", a.e., s. 418-424; J. Eckmann, "Ettore Rossi (1894-1955)", *TDED*, VII/1-2 (1956), s. 125-131; A. D. [Agop Di-laçar], "Ettore Rossi (1894-1955)", *TDL*, V/49 (1955), s. 15-17; F. Babinger, "Ettore Rossi (1894-1955)", *ZDMG*, 106 (1956), s. 1-6; Tahir Pamir, "Ettore Rossi Bibliyografyasına Giriş", *TDL*, IX/103 (1960), s. 361-368; Mahmut Şakiroğlu, "Ölümünün Otuzuncu Yılında Ettore Rossi (1894-1955)", a.e., L/405 (1985), s. 116-119.

MAHMET H. ŞAKIROĞLU

RUAYNÎ

(الرعي)

Ebû Ca'fer Şihâbüddin Ahmed
b. Yûsuf b. Mâlik
b. İsmâîl er-Ruaynî el-Gırnâtî el-Bîrî
(ö. 779/1378)

Arap dili, edebiyatı
ve kıraat âlimi, şair.

708'de (1308) Gırnata'da (Granada) doğdu. Ruaynî nisbesinin, aslen Yemenli olup mensuplarının bir kısmı Amr b. Âs tarafından Mısır'a yerleştirilen Zûruayn kabileleriyle ilgili olması muhtemeldir. Ayrıca Halep yakınlarında Fırat kıyısındaki el-Bîre (Birecik) köyünde otuz yıldan fazla kalması sebebiyle Bîrî, ilk edebî faaliyetlerini Endülü's'ün İlbîre (Elvira) bölgesinde sürdürdüğü için İlbîrî nisbeleriyle de anılır. İlk tahsilini Gırnata'da yaptı. Ali b. Ömer el-Kaycâtî, Muhammed b. İbrâhim el-Bey-yânî, Muhammed b. Ali İbnü'l-Fahhâr gibi âlimlerden kıraat, hadis, fıkıh, dil ve edebiyat dersleri aldı. Mâleka'da (Malaga) Muhammed b. Ubeydullah b. Manzûr'dan faydalandı. Gırnata Ulucamii'nde verilen derslere devam ederken aynı derslere katılan âmâ İbn Câbir el-Hevvârî ile tanıştı ve aralarında çok samimi bir dostluk oluştu. Yedikleri içtikleri ve giydikleri bile aynı olan bu iki arkadaş dostluklarının bozulmaması için evlenmemeye karar verdiler. Her tarafta beraber görünmeleri sebebiyle "el-A'mâ ve'l-basîr", "A'meyeyn" diye anıldılar. Bu dostlukta Ruaynî'nin son derece dindar, ahlâklı, insafî ve iyilik sever olmasının büyük payı olmalıdır.

İki dost 738 (1338) yılının başında hac ve ilim yolculuğu için Endülü's'ten ayrıldı. Kuzeybatı Afrika'nın birçok şehrini dolaşarak âlimlerin derslerine katıldı. Bunlar on bir yıl boyunca Mısır, Hicaz, Dimaşk, Ba'lebek, İskenderiye gibi ülke ve şehirlerde karşılaştıkları âlimlerden yararlandılar. Hac dönüşü Kahire'ye gelip Ebû Hayyân el-Endülü's'nin derslerine devam ettiler. 741'de (1340) Dimaşk'a giderek Eşrefiye'deki Dârülhadis Medresesi'ne yerleştiler. Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdüddâim, Ahmed b. Ali el-Cezerî, Şemseddin İbn Abdülhâdî gibi âlimlerin özellikle hadis derslerini takip ettiler. 742'de (1341) Selâhaddin es-Safedî ile görüşen ve ondan icâzet alan Ruaynî aynı yılın sonunda Halep'e gitmek üzere Dimaşk'tan ayrıldı. Yolda Ba'lebek'e uğrayıp Fâtıma bint Mûsâ b. Muhammed el-Yûnîniyye'den eş-Şâtıbiyye'yi okuyarak

icâzet aldı. Halep'te İbrâhim b. Mahmûd el-Halebî'nin, Medine'de Burhâneddin İbn Ferhûn ile Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî'nin hadis derslerine devam etti. Safedî, İbn Câbir ve Zeynüddin İbnü'l-Verdî'den şiir rivayet etti. Ruaynî ve İbn Câbir 749 (1348) yılında Artuklular idaresindeki Halep'in el-Bîre kasabasına gidip yerleştiler. Halk tarafından büyük saygı gören iki arkadaş burada otuz yılı aşkın bir süre ikamet ettiler. Ruaynî eserlerinin çoğunu Bîre'de yazdı. Zaman zaman yaptıkları seyahatlerde Hama, Humus, Trablusşam ve Mardin gibi şehirleri ziyaret ettiler. 755-756 (1354-1355) ve 765-766 (1364-1365) yıllarında hacca giderek Medine'de mücâvir kaldılar. İbn Câbir 779'da (1377) evlendi. Bunun üzerine Halep'e giden Ruaynî aynı yıl ramazan ayının ortasında vefat etti (1378 Ocak ortası). Kendisinden bir süreye sonra el-Bîre'de (780/1378) vefat eden İbn Câbir, Ruaynî hakkında uzun bir mer-siye kaleme aldı.

Daha çok Arap dili ve edebiyatı dersleri veren Ruaynî'nin Halep'te ders okuttuğu cami Mescidü'n-nühât diye anılmıştır. Kendisinden İbnü'l-Cezerî başta olmak üzere Muhammed b. Ahmed İbnü'l-Acemî, İbrâhim b. Muhammed Sibt İbnü'l-Acemî, Ömer b. Mahmûd el-Kerekî ve Muhammed b. Ali İbn Ebû'l-Aşâir gibi şahıslar faydalanmıştır. *Trâzü'l-Hulle*, *İktîâfû'l-ezâhir* ve *Tuhtetü'l-akrân* gibi eserleri Ruaynî'nin derin ilmini kanıtlamaktadır. Ruaynî'nin başta Makkarî'nin *Nefhu't-ţib'i* olmak üzere (II, 675-690) biyografi ve edebiyat kitaplarında cinas, tevriye, teşrî, taştîr, tazmîn, iktibas ve istihdâm gibi bedîî sanatlarla dair gazelleri, ayrıca cinas ve tevriye bağlamında kullanılmış aruz bahirlerinin adlarına ilişkin şiirleri yer almaktadır.

Eserleri. 1. *Trâzü'l-Hulle ve şifâ'ü'l-gulle*. İbn Câbir el-Hevvârî'nin *Bedî'iyetü'l-umyân (el-Hulletü's-siye) fî medhi hayri'l-verâ*) adlı 177 beyitlik bedîiyyesinin şerhidir. Edebiyat eleştirmenleri tarafından Hevvârî'nin kendi şerhinden de üstün kabul edilen eserde Ruaynî kasidesinin metnini anlamada üstün kudretini göstermiş, belâgat, edebiyat, lugat, sarf, nahiv, aruz, edebî eleştiri, tarih, din vb. alanlardaki derin bilgisini ortaya koymuş, Hz. Peygamber ile sahâbenin ve özellikle Hulefâ-yi Râşidîn'in sîretine dair doyurucu bilgiler sunmuştur. 763 (1362) yılında el-Bîre'de kaleme alınan şerhin mukaddimesinde bedîî ilmi, fesahat ve belâgat, lafza ve mânaya yönelik bedîî sanatlar, bedîin meânî ve beyân ilimleriyle ilgisi ve altı ede-

bî ilim arasındaki yeri açıklanmıştır (nşr. Re-câ es-Seyyid el-Cevherî, İskenderiye 1410/1990, s. 77-94). *Ṭırâzü'l-Hulle* üzerine Hı-zâm Cemâleddin el-Âlûsî yüksek lisans ça-lışması yapmış (1971, Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), eseri Muzaffer b. Mu-hammed ed-Dimaşki *el-Müntekâ* adıyla kısaltmıştır (yazma nüshası için bk. *Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye*, IV, 301-302). 2. *İktîfâfü'l-ezâhir ve iltikâfü'l-cevâhir*. Lugat ve sarfa dair önemli bilgilerle Kur'an ve hadisten, mesel ve atasözlerinden zen-gin örneklerin yer aldığı eser 2753 fiili kap-samaktadır. 760-762 (1359-1361) yılları arasında kaleme alınan eserin mukaddi-mesinde ilmin fazileti, Arap dilinin ve fiil-lerin önemi gibi konulara değinilmiş, ardın-dan eserin ithaf edildiği Artuklular'ın Mar-din kolu hükümdarı el-Melikü's-Sâlih ile diğer Artuklu hükümdarlarını öven uzun-ca bir kasideye ("Lâmiyye") yer verilmiş-tir (s. 89-98). Kitapta izlediği yöntemi açık-layan Ruaynî (s. 99-102) fiilleri sahih, ec-vef, muzaf ve mu'tel kısımlarına, bunla-rın her birini de bablara (kalıplara) göre an-lamı değişen ve değişmeyenler şeklinde bölümlere ayırarak incelemiştir. Eser ke-limelerin ilk harfine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir (bk. bibl.). Abdullah Hâ-mîd en-Nemerî kitap üzerinde yüksek li-sans tezi hazırlamıştır (Mekke 1401, Üm-mülkurâ Üniversitesi Arap Dili ve Edebiya-tı Fakültesi). 3. *Tuhfetü'l-akrân fî mâ kūr'e bi't-teşlîş min hurûfî'l-Kur'ân* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Cidde 1407/1987). 745 (1344-45) yılında el-Bîre'de tamamlanan eser, mütevâtir olan ve olmayan kı-raatlere göre bir harfinin hareketi üç tür-lü okunabilen seksen sekiz Kur'an kelime-sine dairdir. Kelimeler üç türlü okunan harf-leri dikkate alınarak alfabetik sıraya göre düzenlenmiş, kurrâdan kimlerin hangi şe-klî seçtiği açıklanmış, kıraatlerin i'rab ve an-lam açısından yorumu yapılmış, şiir, ha-dis ve nesirden zengin örnekler zikredil-miştir. Kitabın temel kaynağı Ruaynî'nin hocası Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin *el-Baḥ-rü'l-muḥîṭ* adlı tefsiridir. Eserin bilinen tek nüshası, Ruaynî'nin kardeşi Muhammed'in oğlu Ahmed tarafından istinsah edilen ve Ruaynî ile İbn Câbir'in eserlerini toplayan Paris Bibliothèque Nationale'deki bir mec-mua içinde yer almaktadır (nr. 4452, vr. 148^a-199^a). Müstensih eserin amcası Ru-aynî'ye ait olduğunu belirttiği halde İbn Câbir el-Hevvârî'ye de bu isimde bir ese-rin nisbet edilmesi (krş. *DîA*, XIX, 385) sa-mimi arkadaşlıklarından kaynaklanmış ol-malıdır. 4. *Şerḥu Elfiyyeti İbn Mu'ṭi*. Arap gramerine dair *ed-Dürretü'l-elfiy-*

ye adlı manzumenin şerhidir (yazmaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 366). Müel-lif hattıyla yazılmış nüshasının on bir cilt olduğu kaydedilen eserin (İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 340) I. cildi Hasan Mu-hammed Abdurrahman Ahmed (1414/1994, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi), II ve III. cilt-leri de aynı fakültede başka öğrenciler ta-rafindan doktora tezi olarak hazırlanmış-tır. 5. *Ref'u'l-ḥicâb 'an tenbîhi'l-küttâb*. İbn Câbir'in *Kaşîde mîmiyye fi'z-zâ' ve'd-ḡâd* adlı, bu iki harf sebebiyle sıkça birbi-rine karıştırılan kelimelere dair 102 beyit-lilik manzumesinin şerhidir. Kaside ve şer-hinin nüshaları Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır (nr. 4452/9, 11). 6. *Risâle fi's-sîre ve mevlidi'n-nebî*. Hayreddin ez-Zirikî, Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bir nüs-hasının bulunduğunu kaydetmekte (*el-A'âm*, I, 274), ancak aynı isimde bir risâle İbn Câbir'e de nisbet edilmektedir (yaz-maları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 6). 7. *Reddû's-şevârid ilâ hükmi'l-ḡavâ'id*. Ruaynî'nin ilk yazdığı eserlerden olup Arap gramerine dairdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ruaynî, *Ṭırâzü'l-Hulle ve şifâ'ü'l-gulle* (nşr. Re-câ es-Seyyid el-Cevherî), İskenderiyye 1410/1990, s. 77-94, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 48-49, 55-66; a.mlf., *İktîfâfü'l-ezâhir ve iltikâfü'l-cevâhir* (nşr. İdrîs Azmî İzzü'l-Arab), Ebûzâbî 1426/2005, s. 89-98, 99-102, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 29-67; a.mlf., *Tuhfetü'l-akrân fî mâ kūr'e bi't-teşlîş min hurûfî'l-Kur'ân* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Cidde 1407/1987, s. 25-26, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-15; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 305-307; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 151; II, 247-251; Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-feride fi terâcimi'l-a'yânî'l-müfide* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1412/1992, II, 314, 427-428; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 340-341; a.mlf., *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 244; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire* (Popper), XI, 189; a.mlf., *el-Menhelü's-şâfi*, II, 270-271; a.mlf., *ed-Delîlû's-Şâfi* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Mekke 1980, II, 697; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah et-Tenesî, *Nazmü'd-dür ve'l-ikyân* (nşr. Nûrî Sûdân), Beyrut 1401/1980, neşredenin girişi, s. 93-97; Sehâ-vî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, IX, 255-260; a.mlf., *et-Tuḥ-fetü'l-laṭife fi târihi'l-Medîneti's-şerîfe*, Beyrut 1993, I, 274; III, 482-484; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-ḥicâl*, I, 62; Makkarî, *Nefḥu't-ṭib*, I, 44, 47, 90; II, 559-566, 675-690; IV, 288-289; VII, 347-349, 376-377; *Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye*, IV, 301-302; Brockelmann, *GAL*, I, 366; II, 14, 15, 136; *Suppl.*, II, 6, 138; Zirikî, *el-A'âm*, I, 274; S. A. Bonebakker, "Ru'aynî's Commentary on the Badî'iyya of Ibn Jâbir: A Contribution to its His-tory", *Studi in onore di Francesco Gabrieli nel suo ottantesimo compleanno*, Roma 1984, I, 73-83; a.mlf., "al-Ru'aynî", *El' Suppl.* (İng.), s. 695; A. Yaşar Koçak, "er-Ru'aynî ve Eserleri", *Nûsha*, I/2, Ankara 2001, s. 39-54; Hulûsî Kılıç, "İbn Câ-bir", *DîA*, XIX, 385.

İSMAİL DURMUŞ

RUBÂÎ (الرباعي)

Dört mısralı nazım şekli.

Arapça'da "dörtlü, dörtlük" anlamına ge-len **rubâî** kelimesi (çoğulu rubâiyyât) ede-biyatta dört mısradan meydana gelen şi-irlere verilen addır. Farsça'da **dübeytî** (iki beyitlik şiir) yanında **terâne** ve **çihârgânî** olarak da isimlendirilir. Şems-i Kays'a gö-re (*el-Mu'cem*, s. 90) bestelenmiş rubâile-re terâne, bestelenmemiş olanlara dübey-tî denir. Rubâinin kaynağı hakkında çeşit-li görüşler vardır. Bazı şarkiyatçılara göre (L. P. Elwell – Sutton ve A. Bausani) rubâ-înin kaynağı Türk edebiyatı olup Orta As-ya'dan İran'a geçmiştir. Fritz Meier de (*Die Schöne*, s. 184) rubâinin Türk şiirinin etkisiyle ortaya çıktığını ileri sürmüş, Ba-usani, İran'a Türkistan tarafından geldi-ğini söylemiştir (*Storia*, s. 533-537). E. G. Brovne'a göre ise (*LHP*, I, 472) rubâî İran şiir dehasının en eski ürünlerindendir. M. Fuad Köprülü ile Nihad Sâmî Banarlı, eski Türk şiirindeki dörtlüklere çok benzeyen rubâinin, eski İran edebiyatına ait dörtlük-lerle ve beste ile söylenen bir nazım şekli-nin İslâmiyet'ten sonra aruzla söylenme-siyle meydana gelmiş bir İran nazım şekli olduğu görüşünü savunmuştur (*Resimli Türk Edebiyatı Tarihî*, I, 199).

Rubâinin İran edebiyatında ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak belli değilse de kaynağının İslâm öncesine dayandığı ve halk arasında çok kullanılan bir tür oldu-ğu bilinmektedir. Pehlevî dilinde ve Eski Farsça rubâî örneklerini bulmak için Arap-ça'ya aktarılan metinler ve Maniheizt par-çalar üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış-tır. İran kökenli Arap şairi Ebû Nuvâs'ın (ö. 198/813 [?]) divanında özellikle hamriy-yât ve gazel temalarında birçok rubâinin yer aldığı görülür. Rubâinin bugünkü an-lamda Fars edebiyatında ortaya çıkışıyla ilgili olarak Şems-i Kays şunları yazar: "Rû-dekî bir bayram günü Gaznî'de bir yer-den geçerken cevize oynayan çocuklar gördü. Cevizlerden birinin arkurun dışına doğru yuvarlanması ve ardından geriye dönerek çukura düşmesi üzerine bir ço-cuğun söylediği, 'Galtân galtân hemî re-ved tâ bun-i gev' (yuvarlana yuvarlana çu-kurun dibine kadar gidiyor) sözü ona hoş bir vezinde ve güzel bir nazım şeklinde gö-ründü. Rûdekî aruz kaidelerine başvura-rak bunda hezec bahrinden çıkmış vezin-lerden birini buldu. Buna aynı veznin aynı şeklinden ikinci bir mısra, sonra bir ikinci beyit ilâve ettiler ve buna dübeytî adını